

साहित्य, कला आणि लोकसंस्कृतीला वाहिलेले त्रैमासिक

तिफण

वर्ष १२ वे, अंक - दुसरा; जुलै-ऑगस्ट-सप्टेंबर २०२१

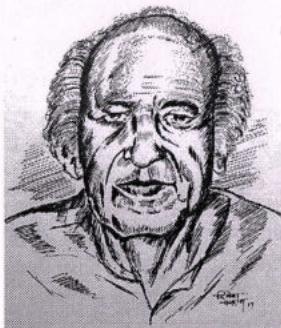
UGC Care Listed Journal
ISSN 2231 - 573X

● संपादक ●

डॉ. शिवाजी हुसे

पत्ता : संपादक, तिफण, 'शिवार', श्रीराम कॉलनी,
हिवरखेडा रोड, कन्नड, जि. औरंगाबाद - ४३११०३.
मो. ९९०४००३९९८

✓ 46.	वामनदादा कर्डक यांच्या गीतकाव्यातून प्रकटणारे क्रांतीदर्शी विचार - प्रा. ज्ञानेश्वर गो. मुंढे	196 - 199
47.	लोककवी वामनदादा कर्डक यांची राष्ट्रीय कविता व राष्ट्रवाद - प्रा. डॉ. विलास गायकवाड	200 - 203
48.	वामनदादा कर्डक यांच्या काव्यगीतातील सामाजिक प्रबोधन - किरण केशवराव पांचाळ	204 - 207
49.	लोककवी वामनदादा कर्डक यांची समताधिष्ठित विचार मांडणारी कविता - पांडुरंग दत्त आंधळे	208 - 212
50.	वामनदादा कर्डकांच्या साहित्यातील मूल्यनिष्ठा - मीरा गोपीनाथ थोरात	213 - 216
51.	वामनदादांच्या काव्यातील भिमाई : एक अभ्यास - डॉ. राजीव यशवंते	217 - 219
52.	लोककवी वामनदादा कर्डक यांच्या कवितेतील बौद्ध तत्वज्ञान - प्रा. डॉ. सुधाकर नवसागर	220 - 223
53.	लोककवी वामनदादा कर्डक यांच्या कवितेतील आंबेडकरी तत्वज्ञान - प्रा. डॉ. संतोष जगन्नाथ जाधव	224 - 228
54.	लोककवी वामनदादा कर्डक यांच्या कवितेतील सामाजिकता - प्रा. डॉ. सिंधू बाबाराव सोलापूरे	229 - 232
55.	लोककवी वामनदादा कर्डक यांच्या कवितेतील परिवर्तनवादी आंबेडकरी विचार - प्रा. डॉ. कांत वसंतराव जाधव	233 - 237
56.	वामनदादा कर्डक यांच्या काव्यगीतातील आंबेडकरी तत्वविचार - डॉ. सुधाकर सिताराम चौधरी	238 - 241
57.	वामनदादा कर्डक यांच्या गीतांतील सामाजिक आशय - प्रा. डॉ. अनिल एस. कांबळे	242 - 244
58.	लोककवी वामनदादांच्या गीतांमधील अस्पृश्यता आणि जातियतेचे संदर्भ - डॉ. सखाराम डाखोरे	245 - 248
59.	लोकशाहीर वामनदादा कर्डक - प्रा. डॉ. मधुकर गणेश मोकाशी	249 - 253
60.	वामनदादा कर्डक यांच्या कवितेची स्वरूपवैशिष्ट्ये - डॉ. एम. ए. कवळे	254 - 256

वामनदादा कर्डक यांच्या गीतकाव्यातून प्रकटणारेक्रांतीदर्शी विचार

- प्रा. ज्ञानेश्वर गो. मुंदे

सहाय्यक प्राध्यापक, मराठी विभाग
शेठ ज. नौ. पालीवाला महाविद्यालय,
पाली, ता. सुधागड, जि. रायगड
dgmundhe11@gmail.com

आं बेडकरी विचार आणि चळवळ आपल्या गीतलेखनातून जागती ठेवणारे एक महान कवी म्हणून वामनदादा कर्डक हे सर्वपरिचित आहेत. वामनदादाना गाण्याचे आकर्षण लहानपणापासूनच होते; मात्र या गाण्याचे गीतलेखक होण्यासाठी वामनदादांना जीवनातील अनेक अनुभवांना सामोरे जावे लागले हिंदी चित्रपटातील गीतांचे विडंबन करून त्यांनी आपले पहिले गीत रचले.^१ त्यांच्या गीतलेखनाची सुरुवात जरी विडंबन काव्यातून झाली असली तरी पुढील आयुष्यात त्यांच्या हातून अत्यंत दर्जेदार काव्यलेखन झालेले आहे.

मायानगरी मुंबईमध्ये वामनदादांनी उदरनिर्वाहासाठी वेगवेगळी कामे केली प्रसंगी काही नोकन्याही केल्या उदरनिर्वाहासाठी धडपड करत असताना वामनदादा समता सैनिक दलात स्वयंसेवक म्हणून काम करू लागले हे काम करीत असताना त्यांनी डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे जीवनकार्य जवळून पाहिले. समता सैनिक दलात काम करण्यामागील वामनदादांचा हेतूच मुळात डॉ आंबेडकरांना जवळून पाहता यावे हा असायचा डॉ. आंबेडकरांचे व्यक्तिमत्त्व कर्तृत्व, चरित्र, त्यांचे विचार आणि मानवतावादी तत्त्वज्ञानाने वामनदादा भारावलेले होते. बाबासाहेबांच्या विचारांचा आणि कार्याचा फार मोठा प्रभाव वामनदादांवर पडलेला होता. वामनदादांनी सुरुवातीच्या काळात चित्रपटासाठी गीत लेखन केले गीतलेखनासाठी त्यांना चांगले पैसे आणि नावलौकिकी मिळत असे मात्र हा क्षणिक मिळणारा नावलौकिक त्यांच्या कवितेला मानवला नाही. वामनदादांनी आपली लेखणी डॉ. आंबेडकरांच्या विचारांसाठी जाणीवपूर्वक राबविली. आंबेडकरी चळवळ आणि विचार हेच त्यांनी आपल्या काव्यरचनेचे अंतिम ध्येय ठरविले वामनदादांच्या समग्रह गीत रचनेतून डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या सार्वजनिक जीवनातील अनुभवाचा प्रत्यय येतो. डॉ. आंबेडकर हेच वामनदादांच्या काव्याचे मुख्य प्रेरणास्रोत होते आपल्या लेखनाची प्रेरणा सांगताना वामनदादा लिहितात,

"भीमवाणी पडली माझ्या कानी

तीच वाणी ठरली माझी गाणी"^२

पुढे या विचारातूनच प्रेरणा घेऊन वामनदादांनी डॉ. आंबेडकर यांचे जीवनकार्य आणि समग्र दलित मुक्तीलढा आपल्या गीतांमधून अखंडपणे गाईला
संशोधनाचा उद्देश

- १) वामनदादा कर्डक यांच्या काव्यगीतांतून प्रकटणाऱ्या क्रांतीदर्शी विचारांचा मागोवा घेणे
- २) वामनदादा कर्डक यांच्या काव्यगीतांमधून व्यक्त होणाऱ्या सामाजिक जाणिवांचा आणि मूल्यदर्शनाचा शोध घेणे

गृहितके

- १) वामनदादा कर्डकांनी आपल्या काव्यगीतां मधून आंबेडकरी विचारांचा आणि चळवळीचा प्रचास्प्रसार केला.
- २) कव्यगीतां तून विचार प्रबोधन आणि सामाजिक मूल्यांची जोपासना करता संशोधन पद्धती

प्रस्तुत शोधनिबंधासाठी संशोधकाने वर्णनात्मक संशोधन पद्धती वापरली आहे यामध्ये दुयम साधनांचे संकलन आणि विषयानुसार विश्लेषण केलेले आहे. यासाठी संशोधकांने विविध संदर्भग्रंथ मासिके, कोशवाइमय इत्यादी साहित्याचा उपयोग केलेला आहे.

वामनदादा कर्डकांची काव्यप्रेरणा

वामनदादा कर्डक हे प्रतिभावंत गीतकार आहेत. ते आंबेडकरी गीतकार म्हणून प्रख्यात आहेत त्यांनी सुरुवातीला गळल, लावणी, चित्रपट गीते लिहिली. त्यांची गळल फारसी नावाजली नाही मात्र वामनदादांच्या चित्रपट गीतांना प्रसिद्धी मिळाली. त्यांच्या चित्रपटगीतांना सुप्रसिद्ध संगीतकारांचे संगीत संयोजनही लाभले चित्रपट गीतकार म्हणून त्यांना नावलौकिकही मिळू लागला परंतु वामनदादा या क्षणिक आनंदात फारकाळ रमले नाहीत सुरुवातीच्या काळातील मनोरंजन प्रधान गीत लेखनानंतर वामनदादांनी आंबेडकरी चळवळीसाठी गीतलेखन केले आंबेडकरी समाजाला डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे तत्वज्ञान सांगणारी उपदेश करणारी, नव्या समाजाच्या प्रेरणा फुलवणारी, आंबेडकरी समाजातील अपप्रवृत्तीवर प्रहार करणारी गाणी वामनदादांनी लिहिली आहेत. या आंबेडकरी जाणिवेच्या गीतरचने मागील निर्मिती कारण डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी केलेले क्रांतिकार्य आणि या क्रांतिकार्यामागे उभे असलेले त्यांचे तत्वज्ञान हेच आहे आंबेडकरी विचार हीच या गीतरचने मागील प्रेरणा होय. 'भीमवाणी' हीच त्यांच्या काव्याची जीवनदृष्टी होती यासंदर्भात वामनदादा लिहितात

"मी नवी कहानी होऊन वाणी

गाते भिमरायाची गाणी मी गाते भिमरायाची गाणी"^३

आंबेडकरी जनतेचे दुःख, दैन्य, दास्यत्वातून सुटका व्हावी यासाठी डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी आरंभलेले कार्य हेच आपल्या कवितेचे अंतिम ध्येय वामनदादांनी मानले ते या संदर्भात म्हणतात, "आस भीमाची व्हावी पुरी, हीच चिंता आता उरी" अशा प्रकारे डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या विचारांचा जागर त्यांच्या कवितेने सदैव चालविला

वामनदादा कर्डकांच्या काव्यगीतातील परिवर्तनवादी विचार

वामनदादांची कविता परिवर्तनाची कास कधी सोडत नाही. त्यांनी आपल्या कवितेतून सतत नवविचारांचा नवसंकल्पनांचा नवसंस्कृतीचा उदघोष केला आहे. वामनदादांची काव्यरचना नव बदलाची साक्ष ठरते. ही कविता परिवर्तनाचे स्वागत करते. वामनदादांनी आंबेडकरी चळवळीतील शाहिरांची परंपरा पुढे चालविली मात्र या परंपरेतील फार्स सारखे प्रयोग वगळून विचार प्रबोधनाला आपल्या गीतलेखनातून चालना दिली. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या परिवर्तनशील विचारांनी दलितांना स्वाभिमानाची शिकवण दिली. हा स्वाभिमान इतरांना सांगण्या अगोदर कवींनी स्वतः आत्मसात केला. वामनदादांच्या परिवर्तनवादी काव्याने आंबेडकरी जनतेत नवचैतन्य संचारले त्यातून आंबेडकरी चळवळ गतिशील होण्यास मदत झाली. वामनदादांनी दलितांच्या जीवनातील दिव्यांशी तुलना केली आहे

"तुफानातले दिवे आम्ही तुफानातले दिवे

वादळवारा पाऊसधारा मुळी ना आम्हा सिने"^४

या गीतातून वामनदादा प्रतिपादन करतात की, 'डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या प्रेरणेने आता दलित समुदाय कुठल्याही आव्हानाला तोंड देऊ शकतो. कुठलेही संकट, आपत्ती त्यांना आता थांबू शकणार नाही अग्नीला पोटात घेऊन प्रकाशमान झालेल्या दलितांच्या एकात्मशक्तीचे ज्वालाग्राही रूपाच वामनदादा आपल्या गीतातून मांडतात कुठल्याही समाजात परिवर्तन घडवायचे असल्यास तेथे जाणिवा निर्माण कराव्या लागतात आणि जाणिवांच्या निर्मितीसाठी शिक्षणाची आवश्यकता असते. ही बाब डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी हेरली होती. दलित समाज हा अत्यंत गरिबीत जगत असलेला समाज आहे. तेथे शिक्षण सर्वांना उपलब्ध झाले पाहिजे यासाठी बाबासाहेबांनी जाणीवपूर्वक प्रयत्न केले. स्वतः बाबासाहेबांनी अत्यंत गरीब परिस्थितीतून स्वतःचे शिक्षण पूर्ण केले आणि त्यातून नव्या परिवर्तन युगाचा उदय झाला ही जाणीव आपल्या गीतातून

वामनदादा पुढील प्रमाणे व्यक्त करतात,

"गरिबी जीवाला जरी खात आहे
तरी शिक्षणाने पुढे जात आहे
परिवर्तनाची नवी लाट आहे"^५

परिवर्तनाची ही लाट डॉ. बाबासाहेबांमुळेच आल्याची कृतज्ञताही कवी येथे व्यक्त करतात बुद्धाचाबहुजन हिताय, बहुजनसुखाय ही मर्मदृष्टी डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी वामनदादांना दिली त्यातून वामनदादांची कविता प्रगल्भ झालीहाच बुद्धविचार वामनदादा पुढील प्रमाणे शब्दांकित करतात

"बहुजनहिता, सुखा आता सदैव आम्ही जागू
दुःखितांची दुःख हमेशा वेशीवरती टांगू" (पंचशीले मला तारती)

वामनदादांची कविता ही विषमता वादावर प्रहार करते आणि आंबेडकरी समाजवादाचा जयजयकार करते त्यांनी आपल्या गीतांमधून विषमतावादायांनाथेट प्रश्न विचारले आहेत.

"इथे गीत माझे विचारीत आहे
कोण रे कुणाला अव्हेरीत आहे माझे गीत" (माझे गीत)

वामनदादांचे गाणे खन्या अर्थाने परिवर्तनाचा विचार सांगते सर्वहारा समाजामध्ये क्रांतीची ज्योत प्रज्वलित आणि प्रखर करण्याचे काम या गीतांच्या माध्यमातून त्यांनी केले आहे त्यांच्या एकूण गीतरचनेवा विचार करता अशा असंख्य काव्यपंक्ती मधून हा परिवर्तनाचा विचार भक्तम पणे येतांना दिसतो.

वामनदादा कर्डकांच्या काव्यगीतातील शिक्षण विचारक

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर, महात्मा जोतीराव फुले, राजर्षी शाहू महाराज या महामानवांनी समाज विकासासाठी शिक्षणाचे महत्त्व जाणते होते. दलित चळवळ या महामानवांच्या विचारांना आणि कार्याला आदरणीय मानते माणसाला आपला आणि आपल्या समाजाचा विकास साधायचा असेल तर शिक्षणाशिवाय तरणोपाय नाही ही बाब डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी जाणवली होती. "शिक्षण व विद्या या गोष्टी शिवाय आपला उद्धार नाही." ६ असे ते आपल्या भाषणांमधून सांगत असत. दलित समाजामध्ये शिक्षण प्रेरणा वाढावी, नव्या पिढीने उच्च शिक्षण घ्यावे असा त्यांच्या विचारांचा कल असे या विचारांचा मोठा प्रभाव वामनदादा कर्डक यांच्यावरही होता ते स्वतः अशिक्षित असल्याची उनिव त्यांना जाणवत होती. मुंबईतील वास्तव्यात वामनदादांनी जाणीवपूर्वक प्रयत्न करून अक्षरज्ञान मिळविले पुढे ते उत्तम वाचक, अभ्यासक आणि लेखकही झाले. हा सगळा बाबासाहेबांच्या विचाराचा प्रभाव म्हणावा लागेल. हाच विचार ते इतरांनाही आपल्या गीतांच्या माध्यमातून सांगत असे डॉ. आंबेडकरांचे हे कार्यव विचार आपल्या काव्यात शब्दबद्ध करताना वामनदादा लिहितात,

"शाळा-कॉलेज काढली शिकली सारी मुलं
पाना शेजारी फुली दरवळणारी फुलं
असं नवनिर्माण माझ्या भीमानं केलं
झिजून जीवाच रान माझ्या भिमान केलं" ^७

आपल्या समाजबांधवांचा सर्वांगीण विकास करायचा असेल तर शिक्षणाशिवाय दुसरा कोणताच मार्ग नाही; शिक्षणाची ही निकड ओळखूनच डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी शैक्षणिक कार्य केले पीपलस एज्युकेशन सोसायटीची स्थापना करून या शिक्षण संस्थेच्या माध्यमातून मुंबई महाड आणि औरंगाबाद येथे महाविद्यालये काढली. त्यातून उच्च शिक्षणाची सुविधा सर्वहारा समाजासाठी उपलब्ध करून दिली. या महाविद्यालयांमधून शिक्षण घेऊन नवी पिढी निर्माण झाली. शिक्षणामुळे परिवर्तन होते यावर त्यांचा ठाम विश्वास होता. मूल्याधिष्ठित समाजाची निर्मिती करण्यासाठी शिक्षणाचा प्रचार-प्रसार होणे आवश्यक आहे. शिक्षणाने माणसाच्या जाणीवा प्रगल्भ होतात हाच बाबासाहेबांचा विचार वामनदादा पुढीलप्रमाणे मांडतात

"मोकळे करूनी शिक्षणाचे द्वार
पाजली दीनाला अमृताची धार" ^८

दलित समाजासाठी डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या रूपाने शिक्षणाची व्दारे खुली झाली. ही कृतज्ञता कवी येथे व्यक्त करतात.

दलित समाजाला शिक्षणाचा छंद लागावा, उगाच इतर विषयात रममाण झाल्या पेक्षा दलित समाजातील मुलांनी बाबासाहेबांचे विचार आत्मसात करावेत आणि उच्च शिक्षण घेऊन आपली आणि आपल्या समाजाची प्रगती साधावी असे कवीला वाटते. कवी या संदर्भात लिहितात,

"छंद लागो तुला शिक्षणाचा मुला नको भटकू असा
जाण आपुले भले नेणत्या पाडसा नको भटकू असा
थोर संदेश बाबां चा विसरू नकोस,
पायरी चढून पुन्हा खाली घसरू नकोस
गेला थकला तो वामन फोडून घसा" ^९

लोकशिक्षणाची तळमळ वामनदादा आपल्या गीतातून व्यक्त करतात. आंबेडकरी तरुणांना ते अत्यंत पोटतिडकीने आणि कळवळ्याने शिक्षण घ्यावे, शिक्षणापासून दू जाऊ नये असे आवाहनही करतात. वामनदादा आपल्या गीत रचनेचा दिपस्तंभ म्हणून डॉ. बाबासाहेबांचा विचार प्रमाण मानतात आणि त्यांच्या विचारांप्रति नि कार्याप्रती आदरभाव आणि कृतज्ञताही व्यक्त करतात. वामनदादा कर्डक यांच्या कार्याविषयी डॉ. यशवंत मनोहर लिहितात, "शिक्षणाचे महत्त्व बाबासाहेबांनी सांगितली आणि दादांनी तो क्रांती संदेश खेड्यापाड्यातून गायन करून लोकांच्या काळजापर्यंत पोहोचवला आणि आंबेडकर समाजात शिक्षणाचे वादळ उठले." ^{१०}

वामनदादा कर्डक यांच्या गीतातील समतादृष्टी

वामनदादा हे आयुष्यभर प्रखर आंबेडकरवादी होते. 'अनन्य प्रतिभेचा गीतकार असे' वामनदादा चे वर्णन करता येईल. आपल्या गीतांमधून वामनदादांनी संपूर्ण समतेचे स्वप्न जोपासले आंबेडकरमय झालेल्या दादांच्या गीतांतून समतेची क्रांतीदृष्टी पदोपदी जाणवते. दादांनी समता या मूल्याला सामाजिक सौंदर्याची प्रतिरूप मानले आणि आपल्या गीतांमधून समता संस्कृतीचा जरा अखंडपणे खळाळत ठेवला समता हे डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी प्रधान मानलेले मूल्य होते आणि हे मूल्य आपल्या गीतांमधून घराघरात पोहोचविष्याचे कार्य वामनदादा आयुष्यभर अखंडपणे करत राहिले विषमतावादी संस्कृतीचा विरोध करताना समता या मूल्याचा जागर त्यांनी आपल्या कवनातून गाईला वामनदादांना वैचारिक भेसळ नको होती. विषमतेचे गुणवर्णन करणाऱ्या धर्मांशी, त्यांच्या धर्मग्रंथांशी त्यांच्या तत्त्वज्ञानाशी, रुढी-परंपरांशी, त्यांच्या प्रतीकांशी आणि श्रद्धाविश्वाशी वामनदादांना कोणतीच समरसता नको होती. त्यांच्या गाण्याने सतत समतेचा शोध घेतला. वामनदादा लिहितात

"समतेचा वाही वारा ना पिळवणुकीला थारा
त्या नगरीच्या शोधासाठी, नव्या माणसासाठी"

जेथे समानता आणि नवविचार आहे अशा समाजाचा शोध वामनदादांचे गीत घेत राहते. शोषित, वंचित, भटके-विमुक्त, आदिवासी या सर्वांप्रती डॉ बाबासाहेब आंबेडकरांची असलेली तळमळ आणि बुद्धाचा करुणेचा विचार वामनदादा आपल्या गाण्यातून मुखर करतात.

"दार खुले सर्वांना, शूद्रांना, चांडाळांना
साळी, माळी, ब्राह्मण, कोळी विलीन व्हारे त्रिसरणी"

खरी समानता ही बुद्ध विचारात आहे म्हणून सर्व जाती-जमातीतील लोकांनी बुद्ध विचाराशी एकरूप व्हावे बुद्धाचा विचार हा समतेचा, करुणेचा विचार असल्याने या विचाराप्रती वामनदादा आदरभाव व्यक्त करतात.

"हीन होऊन इथे हीनतेने
हीन लेखू नये माणसाला
माणसाला इथे माणसाने
वागवावे सदा आदराने" ^{११}

हजारो वर्षे इथला अस्पृश्य समाज विषमतावादी चातुर्वर्ण व्यवस्थेने भरडला गेला होता. अस्पृश्य समाजाच्या नैसर्गिक वाढ आणि विकासाला वर्णव्यवस्थेच्या नावाखाली बंदिस्त करण्यात आले होते. डॉ बाबासाहेब आंबेडकर या संदर्भात म्हणतात, "समता हे सार्वजनिक नीतीचे मुख्य तत्व आहे. राजकीय, धार्मिक, सामाजिक व आर्थिक बाबतीत समतेचे तत्व लागू करणे म्हणजे समाजरचना नीतीच्या पायावर उभी करणे होय." ^{१२}

वामनदादांच्या गीतातून व्यक्त होणारा मानवतावाद

भगवान बुद्धाच्या करुणेचा आणि डॉ बाबासाहेब आंबेडकरांच्या मानवतावादी विचारांचा मोठा प्रभाव वामनदादा कर्डक यांच्यावर होता. बाबासाहेबांच्या विचाराचा चालता-बोलता आविष्कार म्हणजे वामनदादांचे गाणे होय. माणसाने माणसाला जातीयतेच्या नावाखाली छळावे ही बाब अत्यंत क्लेशदायक आणि मानवतेचे अवमूल्यन घडवणारी बाबा आहे. माणसाला मानवतेची प्रतिष्ठा प्राप्त करून देणे आणि त्यांचे जगणे अर्थपूर्ण करणे हे आंबेडकरी विचाराचे सूत्र आहे हा मानवमुक्तीचा लढा निकराने लढण्याची प्रेरणा वामनदादा आपल्या गीतांतून आंबेडकरी समाजाला देतार

"माणसा इथे मी तुझे गीत गावे
असे गीत गावे तुझे हित व्हावे
असे गोड नाते तुझ्याशी जडावे
तुझ्या संकटाशी मी इथेलढावे"^{३३}

माणसाने माणसाचे मोल जाणले पाहिजे. माणसाला सर्वप्रथम माणूस मानले पाहिजे. माणसाला जातिभेदाच्या, धर्मभेदाच्या, वर्णभेदाच्या चष्ट्यातून न पाहता त्याच्या ठिकाणचे माणूसपण जोखले पाहिजे; तरच खरा मानवतावाद अस्तित्वात येऊ शकेल असा ठाम विश्वास वामनदादांच्या गीतांतून व्यक्त होतो ते लिहितात,

माणसाने इथे माणसाला

प्रेम द्यावे, प्रेम घ्यावे

दुजा कुठला नारा नसावा"^{३४}

माणसाला धर्माच्या, जातीच्या आधारे हीन लेखून नये. ही बुद्ध धम्माची समतावादी, मानवतावादी शिकवण वामनदादा कर्डक आपल्या काव्यातून मांडतात

एकूणच वामनदादा कर्डक यांच्या कवितेचा - गीतांचा विचार करतात त्यातील आशय हा बहुपेढी जाणिवांनी युक्त असा आहे. त्यात समता, बंधुता, मानवतावाद, प्रज्ञा-शील-करुणेची शिकवण आहे. राष्ट्रभक्ती, सौंदर्य जाणीव, कष्टकरी, शोषित, वंचित समुदायाच्या जीवनाची जाणीवाही व्यक्त होतात. आधुनिक विचार, शिक्षण, सी स्वातंत्र्य आणि स्त्री स्वावलंबनाचा विचारही वामनदादांची आपल्या गाण्यातून मांडला आहे

संदर्भसूची

- १) गायकवाड माधवराव, जाधव सागर (संपा), महाकवी वामनदादा कर्डक समग्र वाडमय, खंड २, आलोक संबोधी प्रकाशन, यवतमाळ, प्रथमावृत्ती २०१०, पृ. २९
- २) गायकवाड माधवराव, जाधव सागर (संपा) उनि, खंड १, पृ. २३४
- ३) किरवले कृष्णा, दलित चळवळ आणि साहित्य, प्रतिमा प्रकाशन, पुणे, प्रथमावृत्ती जून १९९६, पृ. ४५
- ४) कर्डक वामन, मोहोळ, श्रद्धा सहकारी प्रकाशन संस्था, कल्याण जि. ठाणे, विशेष आवृत्ती, २००४, पृ. ८५
- ५) गायकवाड माधवराव, जाधव सागर (संपा) उनि, खंड २, पृ. ३७६
- ६) गायकवाड माधवराव, जाधव सागर (संपा) उनि, खंड ५, अशोक प्रकाशन, नागपूर, १९७६, पृ. १३५
- ७) गायकवाड माधवराव, जाधव सागर (संपा) उनि, खंड १, पृ. १६
- ८) तत्रैव, पृ. २५८
- ९) आचार्य सूर्यकांत भगत, महान लोककवी वामनदादा कर्डक, सुधीर प्रकाशन वर्धा, प्रथमावृत्ती २००७, पृ. ६२
- १०) मनोहर (डॉ) यशवंत, आंबेडकरवादी महागीतकार वामनदादा कर्डक, युगसाक्षी प्रकाशन नागपूर, २००५, पृ. ३५
- ११) गायकवाड माधवराव, जाधव सागर (संपा), उनि, खंड १, पृ. १९९
- १२) गायकवाड प्रदीप (संपा), अग्रलेख: बहिष्कृत व मूकनायक, क्षितिज पब्लिकेशन्स, नागपूर, २०१३, पृ. २१३
- १३) वाळके प्रमोद (संपा) संग्रामपिटक (वामनदादा कर्डक यांची गळल), युगसाक्षी प्रकाशन नागपूर, १०१२, पृ. ४४
- १४) कर्डक वामनदादा, आचार्य सूर्यकांत भगत (संपा) उनि, पृ. २२

◆◆◆◆◆